

dobja csúfolkodó szavát,
 aki aljas hangoskodón
 felejteti, hogy multja van...
 (Helyettesek is, néhai
 társaim, szégyellem magam!)

De így jó! Lesz másképen is,
 szajhálkodó »írástudók«
 s — ha megmarad — emléketek
 leköpi majd a sok utód,
 akik már élnek s szennytelen!
 Daluk ma még haik, darabos,
 de izmosodnak és erős

lábuk egyszer rátok tapos,
 Én csak nem döglöm meg s tovább
 is a gazokat átkozom
 s mivel a mennyben nem hiszek,
 ezután sem imádkozom,
 Dalogatok — amíg lehet.
 Nyelvejetelek »írástudók«,
 tovább járom nehéz utam,
 amit szívem s a sors kirótt.
 Bármit ugattok ezután,
 csak megmarad az a vigasz,
 hogyha ti vagytok a költők,
 úgy én tényleg nem vagyok az...

♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦

HALÁL A HEGYEK KÖZÖTT

Részlet a („Napló“-ból)

Irta: Dedijer Vladimir

Péntek, 1943 május 28.

Este nyolc órára kaptuk az indulási parancsot. Márkónál) voltam a parancsot átvenni, amikor a tábori telefon megszóllalt. Márkó átadta nekem a hallgatót. Megismertem Olga halk hangját és nagyon megörültem. Este érkezik Zsablyákra az egészségügyi anyagot átvenni. Karácsony óta nem láttuk egymást. Ő állandóan az arcvonalban van orvosi csoportjával, én pedig leghátul. Márkó megengedte, hogy itt Zsablyákon várjam be Olgát és azután induljak a Szusicsko Jezero-ra, ahol a vezérkar egy napig tartózkodik.

Szombat, május 29.

A STUOCON ÁT — Egy vastag fenyőfának támaszkodva álltam, teljes sötétségben, a Crno Jezero-tól a Pitomináig vezető ösvényen és Olgára vártam. Hadoszlopom már régen elment, már a lovak patkóinak tompa koppanásai sem hallatszottak, amint a kövekhez ütődnek. Várakozás közben azokra a régmúlt napokra gondoltam, amra az időre, öt évvel ezelőtt, amikor itt tartózkodtam Olgával Zsablyákon, amikor éppen ezen az ösvényen mentem visszafelé a sötétségben a tótól Zsablyákig. Körülöttem teljes homály van, de állandóan a szemeim előtt lebeg a Crno Jezero képe. A Megyed natalmas tömbjével, mely meredeken emelkedik közvetlenül a víz felett, teljesen beborítva óriási, sötétzöld fenyőfákkal. Próbáltam a sötétségben megkeresni azt a kettéhasadt fenyőfát, melyet a villám ledöntött. Az ösvény szélén állott. Kérge levált és rohadni kezdett és éjszakánként elrothadt részei úgy világítottak, mint valamely fenevad szemei. Nem találtam, valószínűleg az idő vasfoga elporlasztotta. Olyan élénken gondoltam ezekre az apróságokra, hogy egyszerre elkezdtem hívni Olgát, úgy ahogy ezekben az 1938-as júliusi napokban szövegattam, hazatérőben a tótól. Az erdő mélyéről, Zsablyák felől, ő válaszolt nekem. Így találkoztunk először öt teljes hónap után. Olga Gojkóval) jött, üdvözöltük egymást és együtt indultunk Zsablyákra. Ez a kis helység, melynek egykor 20—30 háza volt, most bombakráterekkel van tele. Beszélgettünk Gojkóval és Olga ápolónőivel

és még hajnal előtt elindultunk a Stuocon át Szusicsko Jezero felé. Ugyan-ezen az úton mentünk Olga meg én Szusicsára, Nedaljno-ra, Rudine-be, Sztepan Polje-ra és Focsára öt évvel ezelőtt, amikor a Durmitoron voltunk. Olga nevetett azon, hogy most ugyanazon az úton járunk, de ezuttal fegyverrel, nagy, véres háború közepette. Nézegettem Olga revolverét, melyet Pekótól¹⁾ kapott a jablancai csata után, néztem a kis kragujeváci bombát, mely övéről lógott. Nagy változás történt utolsó stuoci átkelésünk óta, még nagyobb változás történt Olgával az utolsó öt hónap alatt. Soha még úgy nem ötlött a szemembe az az igazság, hogy hadseregünk kiváló iskola, mint most, amikor Olgát néztem. Nyugodtan mesélt az orvosi különítményről, az egyes elvtársnőkről, a sebesültekről, a drínai és kalinovíki harcokról. Néztem őt és azon gondolkodtam, hogy ebben a háborúban, milyen gyorsan tanulnak az emberek, milyen gyorsan haladnak. A háború előtt évek kellettek ahhoz, hogy az ember elszakítsa magát a megszokottól, hogy bátran új úton induljon meg. Most a háborúban ez gyors folyamat — néhány hét, 1—2 hónap alatt következik be a változás — gyökeres változás. Amikor Szusicsába értünk, Olgát és társnőjét a tó mellett hagytam, én pedig elmentem a táborunkig. A legtöbben már mélyen aludtak. Vlatko azt mondta, hogy az út a Stuocon át éjjel és esőben hihetetlenül fárasztó volt. Különösen az angolok szenvedtek. Ők Egyiptomban különleges tanfolyamokra jártak, ahol a kitartást gyakorolták, de ezek a mi hegyeink már az első éjszaka tönkretették őket. Zorán félretette az ebédemet, egy darab kenyeret és egy szelet húst. Elmentem a Tóig és megosztottam az ételt Olgával és társnőjével. Itt a közelben ettünk öt évvel ezelőtt is, emlékeztettem Olgát.

Ezután elbúcsúztunk. Olgának utól kellett érní csoportját. Visszatértem táborunkba, ahol Zorán egy fekhelyet őrzött meg számomra a sátor alatt.

Szerda, június 9.

MILINKLAD ALATT — Alighogy lehunytam a szemem, bombák kezdtek robbanni. Velünk szemközt, ötven méternyire, egy felderítő gép bombákat dobált élő célpontokra, a Negyedik dandár zászlóaljára. A szilánkok letördeltek az ágakat felettünk, de a ormogoraiak oszlopa nem szakadt meg, csak meggyorsították lépteiket. Senki sem sebesült meg. Később megérkeztek a Stukák — kilenc darab. Bombázzák Milinkladot és a Hrcsavka völgyét. Tíz órakor megjöttek a »Dornie« bombázók is. Kellemetlenek a bombázások az erdőben, mindenfelé robbannak a bombák és srapszelek szóródnak minden oldalról. Egy nedves árokban fekszünk, patak nedvezi lábunkat, nézzük az órát, hogy mikor lesz már vége ennek a borzalmas napnak. A bombák eltalálták és megsemmisítették a patikánkat. Valamivel 12 óra után futár jött szaladva, és egy levelet hozott Jankónak.

»Az Öreg²⁾ megsebesült, az angol elesett. A németek közelednek. Küldjétek a Kisérő zászlóaljat.«

A Kisérő zászlóalj elindult Milinklade felé; Bombázók újabb hulláma érkezett. Egyszer csak hallom, amint valaki hív a távolból:

— Vlado elvtárs, Dedijer...

Egész szétborzolva, kivörösödve, kifulladásra szaladt felém Ruska, Olga egészségügyi osztagának ápolónője.

— Vlado elvtárs, Olga hívhatja, súlyosan megsebesült.

Janko³⁾ megengedte, hogy elmenjek. Ruska közben összeszedte magát.

— A bomba az egészségügyi osztag közepére esett. Olga vállát elvitte a bomba. Csodálatos a mi doktornónk. Azt mondta: »Menjeteek, engem hagyjatok itt, nehogy miattam elfogjanak benmeteket a németek...« Csak azt sajnálta, hogy az egész egészségügyi anyag tönkrement.

Gyorsan másztunk felfelé. Tömegesen jöttek a sebesültek. Ruska elmesélte, hogy reggel több mint száz elvtárs esett el és sebesült meg a Negyedik Dandárból a hegy tetején, ahol a légierő meglepte őket egy tisztáson.

A bombázók újból támadtak. A sebesültek tömegesen jöttek le a Milinkladen. A stukák egészen a fák koronájáig ereszkedtek le és dobálták a bombákat. Utánuk kis felderítő gépek jöttek és dobálták bombáikat az élő célpontokra. Egyszerre csak megsüketített bennünket a gépek zaja és Ruska meg én a földre vetettük magunkat. Hét-nyolc bomba esett körülöttünk. A lőpor szaga fojtogatott bennünket. Teljes sötétség volt. Amikor a füst kicsit eloszlott, láttam, hogy mellettünk a Hatodik boszniai dandár egyik harcosa fekszik, egy feketeszemű ifjú. Mindkét lábát elvitte a bomba. Ömlött a vére és mint egy kis patak vitte magával a bükkfaleveleket, melyeket a robbanás lerázott a fáról. Nem tudtunk rajta segíteni. Haldoklott. Intett felém kezével és ezt sutogta:

— Éljen Sztalin!

Folytattam az utat felfelé. Egy hársfa alatt, húsz méternyire felettünk ült Olga. Egész válla kötésben volt. A vér átütött a kötésen. Rám nézett mély, fekete szemekkel és mosolyogni próbált:

— Ne félj. Igaz, súlyos a sebem.

Az ápolónők gumicsővel támasztották alá a vállát, de ő levette, így könnyebb volt. Lassan elindult lefelé a hegyen. Két társnője támo-gatta. Egyedül lépdelt a meredeken, mert ló nem tudott volna leeresz-kedni. Így segíttünk neki, amíg le nem ért a Hrcsavba völgyébe.

Már esteledett, a bombázók újból jöttek, ledobták a bombákat és azután végre csönd lett. Mindenütt a Hrcsavba mentén tüzek gyúltak ki. Olga mellett ültem és meleg levessel ettettem, amit egységünktől kap-tam. Olga Miloseviics jelent meg egy tetanusz injekcióval. A német bom-ba ma patikánk kellős közepébe talált. Minden gyógyszer megsemmi-sített, ez az egyetlen injekció maradt meg pusztá véletlenségből. Olga megkapta az injekciót. Ekkor ereszkedett le a hegyen az Öreg, mögöt-te Márkó. Az Öregnek kötésben volt a keze. Megállt mellettünk és így szólt:

— Hogy vagy Olga, súlyos a sebed?

Ezután elindult Márkóval a Hrcsavkán át.

Olga mesélte nekem, hogy sok jó bajtársunk esett el Milinkladen.

— Vaho is súlyosan megsebesült, dandárunk parancsnoka!

Ideje volt már indulni, Olga kapott egy lovat, de nem tudott átkelni a Hrcsavkán lovon. Megriadhatott volna a ló és ő vízbe eshetett volna. Áll-tam a paron és azon gondolkoztam, hogyan vihethném át Olgát a vízen. Egyszerre megjelent Mityó Jovánovics, a kísérőzászlóalj parancsnok-helyettese:

— Olgát majd átvisszük együtt!

Igy mentünk át a Hrcsavka tulsó partjára és elindultunk a Debela Ravan-on. Az ösvény nagyon keskeny, alatta szakadék. Néhány helyen kénytelenek voltunk levenni Olgát a lóról. Sűrű sötétségben kellett az utat keresnem. Olga sok helyen egyedül ment, azután újból felszállt a

lóra. Teljes három óra hosszat kapaszkodtunk így a sűrű éjben. Jóval éjfél után egy fensikra értünk és ott találtuk alva dandárunk és kórházunk egy részét. Kiabáltam az éjszakába és kérdezősködtem a Negyedik dandár kórháza után, de a bajtársak a szörnyű fáradtságtól úgy aludtak, mint a fadarabok. Körüljártam a hamvadó tüzeket, teljes erőmből kiabáltam, de senki sem felelt, mindenki összeesett a fáradtságtól és mélyen aludt. Végül az egyik tűz mellől, mely még égett kissé, felemelkedett egy magas férfi és megkérdezte:

— Mit akarsz, elvtárs?

Bora Kovacevics volt. Nem ismertem azonnal rá. Amikor meghalotta, hogy Olgát vezetem, velem jött és segített Olgát a földre fektetni. Olga egy bükkfának támaszkodott, Bora meg én pedig mellette ültünk és halkán beszélgettünk. Bora »Klim Szamginről« beszélt, az 1939-es háború előtti napokról. Egy teljes óra hosszat beszélgettem. Valaki elkezdte költögetni a katonákat és a sebesülteket, tolongás támadt, elkezdtek rakodni a lovakat és az oszlop továbbindult. Bóra a búcsúzásnál ezt mondta:

— Szívesen fordítanám háború után ismét »Klim Szamgint«.

Csütörtök, június 10.

LJUBIN GROB ALATT. — Hajnalban Katunistye hegyre kezdtünk kapaszkodni, melyről azt hittem, hogy sosem érünk a végére. A nap már magasán állt, amikor a fensikra értünk. Mögöttünk hosszú oszlop jött. Olga fáradt volt, de alighogy levettük a lóról és egy bükkfa alá helyeztük, amikor parancs érkezett, hogy sürgősen folytassuk az utat. Mentünk még egy-két kilométert és itt azt mondták, hogy álljunk meg egy meredek árokban, melyen patak folyt keresztül. Körülöttünk, mindkét oldalon, folyt a harc. A múlt éjszaka folyamán a németek nagy erősítést kaptak és most teljes erőből támadták Kosutát és Ljubin Grobot, két fontos állást, melyek védik a mi áttörési vonalunkat. Néhány selyő átrepült felettünk. Olga egy fa alatt feküdt és kért, hogy feküdjek mellé. Lent, a pataknál, alattunk, néhány bajtárs tüzeket kezdett gyújtogatni. Hosszú, vékony füst szállt magasan a fák fölé. Az emberek éhesek voltak és nyers húst dobáltak a tűzbe. Nem használt semmi, sem kiabálás, sem fenyegetés, tovább is gyújtották a tüzeket. Tízennyolc órakeresztül a repülőgépek és bombák bomba után dobáltak le az árok közepére, ahol mi tartózkodtunk. A tüzek mellől a bajtársak szétszaladtak, ki merre látott. A füst, elkeveredve a puskapor erős szagával, betöltötte az egész erdőt. A bombák hullottak körülöttünk, a gránátok tördösték az ágakat. Elővettem táskámat és naplóm-mal védtem Olga fejét a szilánkoktól. Hatalmas kövek repültek felettünk. Ahogy a bombák oldalra leestek, a kövek felröpültek és legurultak a meredek árokba. Teljes háromnegyed óra hosszat tartott a bombázás, amikor pedig az utolsó repülőgép is eltűnt, amikor minden elcsendesedett — hallottuk a sebesültek jajkiáltásait körülöttünk. Három bajtársunk halt meg a szomszéd bükkfa alatt. Egyiknek a fejét zúzta szét egy a hegyről legördült nagy kő.

A bombázás egész tartalma alatt Olga fogta a kezemet, amikor befejeződött, így szólt:

— Minden jó lesz.

Dél körül mindig hangosabb lesz a lövöldözés körülöttünk. A majevicai dandár néhány harcosa járkált a sebesültek között, és mesélték, hogy a németek mindjobban közelednek. Az ápolónók segítségével újból feltettük Olgát a lóra, és visszahúzódtunk néhány száz méterre, az árok

végébe. Itt talákoztam Mirkó Filipoviccsal, a majevicai dandár kome-száriával, aki azt mondta, hogy heves harcok folynak Ljubin Grob és Kosuta környékén. A németek el akarják foglalni ezt a két fontos magaslatot, hogy teljesen elvágják előttünk az utat. Kosuta és Ljubin Grob között nincs több $2\frac{1}{2}$ kilométernél.

Sötétedés beállta előtt újból megjelent a légiőro. A »Stukák« való-sárgal szántották a földet. Utánuk következtek a »Dornie« gépek. Ta-lán nem is akadt egy talpalatnyi föld sem Kosuta és Ljubin Grob kö-zött, amelyet nem szántottak föl a gránátok. Egész fatörzsek repültek fel a magasba, többől kiszakítva. Amikor már az összes bombákat le-dobták, elkezdődött az szörnyű gépfegyverezés, amikor az ember valósággal számol minden golyót a vég nélküli gépfegyverzáporban. Vé-gül az utolsó golyójukat is kilőtték. A németek egész alacsonyra emel-kedtek, kidugták fejüket a gépből és hitleri köszöntéssel kinyújtották karjukat.

Eliött az éj és indulhattunk. Az útkereszteződésnél talákoztam az Öreggel. Karja be volt kötözve. Kérdezősködött Olga után. Ma is nagy veszélynek volt kitéve az Öreg. A bombák hullottak körülötte. Elmond-ta, hogy a Hetedik dandárnak sikerült átdobni magát a Szutieszkán és hogy Názor és Ribár a közelben vannak. Az Öreg parancsokat oszto-gatott az éjjeli hadmozdulatokra, különböző parancsokat írt alá, azután újból a tegnapi bombázásról kezdett beszélni:

— Gyuró Vujovics és Stuart százados együtt álltak, amikor halá-los fejfövés érte őket. — Az átkozott repülőgépek pedig jöttek megva-dulva, egyik a másik után, sorjában. Minden darabka földet beszóztak bombákkal Milinkladen...

Péntek, június 11.

MRC SIN KOLIBA KÖRÜL. — Egész éjjel, szakadatlanul menetel-tünk a sűrű sötétségben. Kora hajnalban az Öreg parancsot adott a megállásra, a Mrcsin Koliba közelében lévő patakknál. Olga közvetlenül mögöttünk ment a Negvedik dandár kórházával. Kora reggel láttuk egy-mást. Néhány helyen, éjjel, lova elesett és ezért az út egy részét gya-log tette meg. Amíg beszélgettünk, Vrta lépett hozzánk és félrehívott.

— Tessék egy darab borjúhús. Ezt tegnap reggel óta őrzöm Olga számára...

Olga folytatta az utat a Negyedik dandárral. Nem kötözték át, mi-óta megsebesült. Mi a patak aljánál maradtunk. Az Öreg dél felé felkelt és elindult a Második dandár vezetőivel, nekünk pedig parancsot adott, hogy maradjunk ott. Reggel vágta le az utolsó ökröt, és egy óraker kellett mindannyiunknak egy darab főtt húst kapnunk. Hosszú sorban álltunk az üst előtt, néztem bajtársaim kimerült arcát, amikor egyszer-csak a németek újból megkezdték a tüzelést. Fent voltak a meredeken, alig néhány száz méternyire tőlünk. Márkó elvtárs parancsot adott, hogy húzódjunk vissza a jobboldalra. Fűtültek a golyók...

Tovább mentünk és talákoztunk a Negvedik dandár kórházával. A nyílt terepen több egység keveredett össze. Szerencsére nincs repülőgép a láthatáron. Az Első dandár vont a magára a figyelmüket. Talákoztam Olgával és dr. Pavleticcsel. Azt mondta, hogy meg van elégedve Olga sebével. Ma átkötözték...

Szombat, június 19.

Amikor kimentem — talákoztam Olgával. Lovon ült, ázottan, hallgatagon. Nagyon megváltozott az arckifejezése.

— Sürgősen amputálni kell a kart — szolt dr. Pavletics. Ugyanabban a szobában, melyből rövid idővel ezelőtt Názor jött ki Pekóval, kezdtük meg a készülődéseket a műtéthez. Az ápolónő söpörte a szobát. Én kint voltam és egy hordágyat készítettem, mert a műtét után Olga nem mehet többé lovon. Ebben a sötét, piszkos szobában folyt le a szörnyű műtét. Olga egy szót sem szolt. Amikor bementem, megkért, hogy feküdjek mellé:

— Nem lehetek többé sebész, de majd gyerekorvos leszek.

Doktor Pavletics a másik sarokban felvonta vállát.

— Jó lesz!

De láttam, hogy nem mondja az igazat. Olga így szolt hozzá:

— Valahogy túlságosan siettél. Csak legalább ezt az éjszakát fedél alatt tölthetném, már tíz napja alszunk a szabadban...

Nem volt szerencséje, mert Ratkó Szofijanicis lépett be, a Második dalmát dandár parancsnoka és így szolt:

— Egész közelről hallatszik a harc, a golyók már a ház körül esnek. Minél előbb evakuálni kellene Olgát. Nekem csak egy csapatom van az állásokban.

Elhelyeztük a hordágyon. Tizenkét éhes ember a Második dalmát dandárból vitték a sáros ösvényen. Felettünk egy felderítő gép körözött. Meg-meg kellett állnunk a fák alatt.

Két óra múlva Babics faluba értünk, ahol a vezérkar egy része és a Második dandár vezetősége volt. Olga mellett két ápolónő van, én pedig elmentem a dandár vezérkarába további utasításokért. Pekó kijelölt 12 elvtársat a dandár kísérő csapatából: ők viszik majd Olgát. Megvártam amíg befejezik ebédjüket és azután elindultunk. Öt óra körül volt amikor kezdtünk leereszkedni a hegyről Olgához. Én mentem az élen. Amikor a falu alá értünk, gépfegyvergolyók süvítettek a fejünk felett. Eliramodtam a patakhoz, ahol Olga volt. Egyszerre felrobbant egy bomba mellettem, valami meleget éreztem az arcomon, a nagy lendülettől és a robbanástól elestem, átbukfenceztem a fejemet és belezuhantam egy kis patakba. Egy kép vésődött az agyamba: Olga fehér pokróccal takart hordágya, mely egy másodperccel a robbanás előtt indult meg gyorsan a patak mentén. A dalmát baltársak vitték. A hideg víz magamhoz térített. Felemelkedtem. Minden forrt körülöttem. Kézigránátok csapódtak le, gépfegyver használt mindenfelé. Lerohantam a patak mentén, de Olgát már nem találtam. Nem láttam hordágyát. Mellettem rohant el az öreg Ribár, Vickó Krsztulovics gyermekeivel és feleségével, csika Jankó. A szomszéd lejtőn indultam el. A gépfegyverek vagdosták az ágakat. Ribar fehér lova kiváló célpontul szolgált. Vickó, kínlódott gyermekeivel. Nem tudta mindkettőt hegynek felvinni. Kivettem a kicsit a kezéből. A kicsi kiabált, én megcsókoltam, hogy ne sírjon. Erre még jobban elkezdett kiabálni. Arca véres volt. Ekkor vettem észre, hogy megsebesültem a fejemet. Vérem mocskolta a kis Vibort és a gyerek megijedt. A gépfegyverek tüzeltek ránk amíg át nem haladtunk a hegyláncot. Egyszerre nem bírtam tovább. Sztanoika Gyurics orvosnő átkötözte sebemet:

— Ügylátszik meleg a seb — szolt.

Csika Jankó ideadia lovát, sebem állandóan vérzett. A baltársaim segítettek nekem, míg a Második Dalmát Dandár vezérkaráig értem. A Második Proletár dandár egyik futára jelentette, hogy Olgát kivitték a patakból. A dalmátok elhelyezték egy vízimalomban néhány száz méternyire attól a helytől, ahol utoljára láttam, később pedig Lyubó Gyurics rendelkezett, hogy vigyék át a Második Dandár kórházába.

Vasárnap, június 20.

ÁTMENTEM MEDAKOVICSI-BE. — Kínzott a láz —39 fok. Mitár dél felé félrehívott. Láttam rajta, hogy valami fontosat akar velem közölni:

— Olga nagyon rosszul van. Adunk egy lovat. Menj azonnal hozzá... Átadott egy levelet, melyet Krenn írt: »...Olga elvtársnő a halálán van...« és így folytatta:

— Már tegnap tisztában voltam ezzel. Az amputáció elkésett. Doktor Pavletics azt mondta, hogy 95%-ban biztos a halál...

Két teljes óra hosszat lovagoltam Gojiko Nikolis-sal. Találkoztunk a Második proletárdandárral. Hordágyon vitték fel Olgát a Románijára. Teljes eszméleténél volt.

— Tegnap szörnyű volt. Hallottam, hogy megsebesültél. Kaptál tetanuszoltást?

És be kellett magam oltatni. Később odajött Sztanojka Gyurics, hogy egy kámforinjekciót adjon Olgának, de Olga nem fogadta el:

— Nem kell. Sztanojka, a drága gyógyszer pazarolni. Őrizd meg egy bajtársnak, akinek az életét fogja megmenteni!

A bajtársak letették a hordágyat, hogy egy kicsit kipihenjék magukat. Olga magához hívott.

— Vigyázz Milicára. Gondosan neveld. Katonaorvos legyen. Ha hazamész, mondd meg neki, hogy vegyen példát az édesanyjáról...

Ezek voltak az utolsó szavai. Új bajtársakat kellett keresni, hogy a hordágyat vigyék. Elindultak a zászlóaljparancsnoksághoz. Olga tíz perc múlva halt meg, az utolsó percig öntudatnál volt.

A Románia peremén álltam, a sziklák között, a Sztajna-Medakovics-i úton. Az éj már leszállt, a szél fújt és rázta a hatalmas fenyőfákat. Pusztakézzel, késekkel ástunk sírt Olgának, ásonk nem volt. Egy őrs volt velem, oszlopunk hátvédje. A többiek előmentek. A faluig két óra járás és ott már valószínűleg németek vannak.

Olga fehér pokrócba volt burkolva. Fekete haja majdnem egész arcát eltakarta. A szél mind erősebben hajlította a fákat; Laza bányász, Sekovics-i születésű, szerbiai harcos még 1941-ből, tenyerével vájta a földet:

— Vládó, kőhöz értünk...

Az utolsó földdarabokat egy bajtárs emelte ki, akit Olga operált:

— Nekem az életemet mentette meg. Mindannyian szerettük.

Belehelyeztük a sekély sírba, kövekkel, földdel beföldtük, halmot raktunk, nyolc métrre a Románijára vezető ösvény kiáratától, délkelet felé. Levettük sapkáinkat, Laza Bozsovics, Sztanojka Gyurics, három bajárs és én.

— Dicsőség Olga elvtársnőnek — kiáltott Lázó és, mindannyian utánamondtuk.

Elindultunk a sötét erdőbe, utólértük a Második Proletár dandár egyik zászlóalját. Sötétben, hallgatva, gázoltunk a sűrű, mocsaras erdőben. Meghalt Olga a népért. Meghalt mint Pártunk tagja. Szorongattam kezemből az óráját, amit Milicának vittem. És peregték a könnyeim, egy, kettő — egész patak.

Kcüd, november 9.

JAJCE. — Holnap reggel indulunk vonaton Bogojevóra, majd kamionnal Livnóig, ismét pedig partizán módra a német vonalon keresztül. Délután feküdtem, nem tudtam felkelni a láztól, Lola meglátogatott.

1941 júliusáról beszélünk, amikor együtt voltunk egy éjjel Dedinyen egy sövényben, s amikor az eget megvilágította a garázs égése, ahol a német kamionok voltak, amit a beográdi szkojevácok gyújtottak fel.

Emlékeztetem Lolát arra, amiről akkor beszélünk, a nagy napra, amikor Beográd felszabadul, Lola elmosolyodott:

— Te most Kairóba mész, megoperálnak, az orvos majd kivesszi a vasat a fejedből. Nemsokára én is utánad megyek, később pedig együtt térünk vissza a felszabadult Beográdba... Elmegyünk majd ugyanarra a helyre, ugyanazon bokrok közé és örülni fogunk a szabad Beográdnak...

Szerda, november 10.

JAJCE — Éjfél már elmúlt, 3 óra múlva indul a vonat Bogojevóra. Sietve írom ezeket a sorokat. Egész nap búcsúzkodtam a bajtársaktól. Nehéz az elválás. Tito keményen megszorította a kezem, szerencsét kívánt ki, néhány perccel halála előtt, a Románia bércei alatt, hogy minél előbb meggyógyuljak. Mielőtt elváltunk, ezt mondta:

— A te Milicád! pedig az én gondom lesz, amíg vissza-nem térsz Jugoszláviába!

És Milicám orvos lesz, kommunista lesz, — megvalósul majd Olga iránti kötelezettségem, valóra válnak szavai, melyeket a hordágyon eittett ki, néhány perccel halála előtt, a Románia bércei alatt.

Gyidó⁶⁾ melegen megölelt. Könnyes volt a szeme, visszaemlékezvén mindarra, amit ebben a hat évben együtt átéltünk. Amíg Egyiptomban leszek, naplóimat Gyidó fogja őrizni.

— Nem fogok tőlük megválni, állandóan magamnál hordom majd őket táskámban.

Márkó megígérte, hogy operációm után nem maradok sokáig külföldön, hogy gyorsan visszatérek hegyeink közé!

A villanytelep és a gyár mellett mentem el az imént. Minden elcsendesült a városban, mindenki aludt, csak a gyárban zakatoltak a gének, az olvadó hó megvilágította sötét hegyeinket, én pedig sírtam. Visszaemlékeztem Likára, Bačsijára, a Kocsevszki Rog alján lévő falura. Krajinára, felgyújtott otthonunk ezreire. Ez a mi hősi múltunk, — s ez a robaj, ez a gépzakatozás, ez a tűz — a jövőnk. És egész országunk utá fog épülni. Az utókor hálával fog beszélni a mi nemzedékünk-ről. Egy könnyet töröltem ki a szememből, — nehéz, túlságosan nehéz elválni lerombolt falvainktól és városainktól, sírjaink tömegétől. Belebámultam a tűzbe, belemélyedtem a zúba és Bevac szavaira emlékeztemk:

— Az operáció után, felelősségteljes feladatok állnak előtted. Csak bátran előre!

Tovább indultam a gyártól és teleptől és Gyidó szavaira gondoltam:

— A háború után sehol másutt nem tudnék élni, csak a mi országunkban.

És valóban ebben a két és fél évben megtanultuk még jobban szeretni nagyon szeretni hegyeinket, melyekről, mint most ebből a jaičei gyárból szétáradnak majd a tűz sugarai, új, boldog napok hírnökei.

Fordította: Léderer Kató

¹⁾ Márkó = Rankovics Alekszandar altábornagy a szövetségi kormány belügyminisztere.

²⁾ Gojkó = Dr. Nikolis Gojkó vezérőrnagy a Honvédelmi minisztérium egészségügyi osztályának főnöke.

³⁾ Peško = Dapcevic Pékó altábornagy.

⁴⁾ Öreg = Tito. ⁵⁾ Janko = Pijade Mosa. ⁶⁾ Gyido = Gyilas Milovan.